

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
IX
TEBLİĞLER

Türkiye Elyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	144361
Tas. No:	956.141 EYÜ.S

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
Tel: (0212) 563 16 65 - 616 00 98
Fax: (0 212) 616 00 78
[http: www.eyup.bel.tr](http://www.eyup.bel.tr)
e-mail: kultur@eyup.bel.tr

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI
35

GENEL YÖNETİM:
AHMET MALATYALI

YAYIN SORUMLUSU:
İRFAN ÇALIŞAN

GRAFİK TASARIM:
YAZIEVİ İLETİŞİM HİZMETLERİ
0212 518 30 06

BASKI:
FSF PRİNTİNG HOUSE
0212 690 89 89

BASILDIĞI YER:
İSTANBUL

BASKI TARİHİ:
ARALIK 2005

ISBN:
975-6087-02-1

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahiplerine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi, Kâzım Zaim ve Yazievi İletişim Hizmetleri arşivlerine aittir.
Kitaptaki tüm yazıların ve görsel malzemelerin
yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne aittir.
Bir başka yerde izinsiz olarak yayınlanamaz ve kullanılamaz.*

ΕΥΪΠ'ΤΕ ΒΙΡ ΜΕΛΑΜΙ
ΛΑ'ΛΙΖΑΔΕ
ΑΒΔΥΛΒΑΚΙ ΕΦΕΝΔΙ

Haşım ŞAHİN

1978 yılında Bolu'nun Göynük ilçesine bağlı Pelitçik Köyü'nde doğdu.

1998 yılında Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu.

1998 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans'a başladı.

2001 yılında "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Abdalân-ı Rum (1300-1400)"

adlı yüksek lisans tezini tamamladı.

2001 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı.

Halen Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde görev yapmaktadır.

Resim 1: Eyüp Otakçılar'-da Şeyh Murad Buhârî Tekkesi (Foto: Haşim Şahin)

Tebliğimizin konusu olan Lâ'îzâde Abdülbâki Efendi'nin mensubu olduğu Bayramî Melâmîliğinin kökenleri, VIII. yüzyılın sonlarında Horasan'da ortaya çıkan ve IX. yüzyıldan itibaren Nişabur merkez olmak üzere Merv, Herat ve Belh gibi Irak şehirlerindeki esnaf zümreleri arasında yayılan, cezbeğe ağırlık veren ve adına Melâmâtîlik denilen tasavvuf akımına dayanır. Bu akımın kurucusu olarak Hamdun el-Kassâr kabul edilir.

Melâmîlik Osmanlı dönemindeki en önemli temsilcisi Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerinden Bursa'lı Bıçakçı Ömer Dede'dir. Ömer Dede'nin temsil ettiği bu anlayışa Bayramiyye Melâmîliği adı verilecektir. Hacı Bayram'ın diğer halifesi Akşemseddin ile aralarında geçtiği rivayet edilen bir münakaşa neticesinde hırka ve tâc reddederek zühdi tasavvuftan farklı, kuvvetli cezbeğe daha fazla önem veren bir anlayışı tercih eden Bıçakçı Ömer Dede, hırka, tâc ve zikir gibi geleneksel tarikat ritüellerini terk etmek suretiyle Vahdet-i Vücutçu anlayışı benimsemiştir¹. Ömer Dede'nin bu anlayışı halifesi Bünyamin Ayâşi tarafından sürdürülmüştür. Bayramî Melâmîleri başlarındaki bir anlamda diğer tarikatlarda şeyh kelimesiyle anlamı-

nı bulan şahsa kutup adı vermişlerdir. Ancak Melâmîlerdeki anlayış diğer tarikatlardan biraz farklıdır. Zira onlar benimsedikleri vahdet-i vücud anlayışının da etkisiyle kutuplarını bütün cihanın hakimi ve yegane tasarruf sahibi şahsiyet olarak görmekte-dirler. Elbette bu durum ilerleyen dönemde Osmanlı merkezi idaresi ile Bayramî Melâmîlerinin arasının açılmasına ve Osmanlıların Melâmîleri siyasi bir tehdit unsuru olarak görerek, takibat altına almalarıyla sonuçlanmıştır. Bu takibata uğrayan ilk Melâmî kutbu Ayâşi'nin halifesi Pir Ali Aksarayı olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Niğde yakınlarındaki Aksaray'da, yaşamış olan Pir Ali Aksarayı (ö. 1528) mehdîlik davâsında olduğu ve "cennetin dört ırmağı benim hânemde mevcuddur" dediği şeklinde yapılan ihbarlar neticesinde bizzat Sultan Süleyman tarafından teftiş edilmişse de suçsuz olduğu anlaşılmıştır. Pek çok mürid yetiştirmiş olan Pir Ali Aksarayı'nın en tanınmış halifelerinden birisi Pir Ahmed Edirnevî olup, bu zat Eyüp'te Defterdar Camii haziresinde gömülüdür². Pir Ali Aksarayı'den sonra kutbiyyet, Melâmîliğin İstanbul'a girmesini sağlayan ve aynı zamanda oğlu olan İsmail Ma'sukî'ye geçmiştir.

¹ Ahmet Yaşar Ocak, "XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzavî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi", *Belleten*, LXI/230 (1997), s. 94; Aynı yazar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülbidler*, İstanbul 1997, s. 252-253.

² Nev'izâde Atâyî, *Hadaiku'l-Hakaik fî Tekmileti's-Şakaik*, baz.: Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 65.

Resim 2: Kalenderhâne
Tekkesi (Foto: Haşim
Şahin)

Yaşı küçük olduğu için halk arasında Oğlan Şeyh adıyla tanınan İsmail Maşûkî, rivayete göre, engin bir dini bilgiye sahiptir. İstanbul'a geldikten sonra kısa süre içerisinde oldukça fazla sayıda taraftar toplamış, tarikatı, şehirli esnaf ve tüccarlar ile askerler arasında da yaymayı başarmıştır³. Henüz on dokuz yaşında olmasına rağmen, özellikle Ayasofya ve Süleymaniye Camilerinde verdiği vaazlar neticesinde onun bu kadar fazla mürid toplamayı ve Vahdet-i Vücut'çu anlayışı öne çıkarak aşırı cezbeli yaşantısı, kısa süre sonra babası gibi mehdilik iddiasında bulunduğu şikayetleri üzerine yapılan tahkikat sonucunda Şeyhülislam Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi'nin fetvasıyla⁴ 1528 yılında henüz yirmi bir yaşında iken on iki müridiyle birlikte öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu olay Melâmîleri biraz olsun gizlenmek zorunda bırakmış ve merkez İstanbul'un dışına taşınmıştır. İsmail Maşûkî'den sonra kutbiyyet makamına geçen Ahmed Sarbân (ö. 1539) tarikatı Hayrabolu'ya taşıyarak Rumeli Melâmîliği'nin

temelini atmıştır⁵. Ahmed Sarbân'dan sonraki kutup olan Hüsameddin Ankaravî(ö. 1557)'nin son dönemlerine kadar merkezi iktidar ile Melâmîler arasında sorun yaşanmamış, ancak onun çok cezbe sahibi olması ve devlete karşı bir harekete girişeceği şüphesiyle hapse atılması ve ertesi sabah ölü bulunması ortamı yeniden gerginleştirmiş, bu gergin ortam Hüsameddin Ankaravî'den sonra kutbiyyet makamına geçen müridi Hamza Bâli ile doruğa ulaşmıştır. Melâmîlerin merkezini Bosna ve havalisine taşıyan Hamza Bâli, A. Yaşar Ocak'a göre, belki bütün bir Osmanlı sufiliği tarihinin, mistik bir ideolojiye dayalı en ilginç hareketlerinden birinin başlatıcısı olmuştur⁶. Hamza Bâli, bu bölgede kısa süre içerisinde etrafına aralarında devlet ricali ve yeniçerilerinde yer aldığı birkaç bin mürid toplamıştır. Ancak kısa süre sonra aşırı Vahdet-i Vücut'çu fikirlerinden dolayı Bosna meşayihî onun ümmî bir zat olup irşada muktedir olamayacağına dair İstanbul'a yaptığı şikayet neticesinde hakkında tahkikat yapılmış, sonuçta şer'i şerife muhalefet eylediği hükmüne varıla-

³ Nev'îzâde Atâî

⁴ Reşat Öngören, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 296.

⁵ E. Işın, "Melâmîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* c. 4, s. 382.

⁶ A. Y. Ocak, *Zındıklar ve Mülbidler*, s. 290.

arak Şeyhülislam Ebussud Efendi'nin fetvasıyla katledilmiştir⁷.

Hamza Bâlî'nin ölümü Melâmîleri bir kez daha gizlenmeye itmiş kendisinden sonra kutbiyyet makamına geçen Hasan Kabâdüz halifeleri arasında özellikle Hüseyin Lâmekânî, Sultan III. Mehmed döneminde sadrazamlık yapan Ferhad Paşa ile yakın ilişki kurmak suretiyle tarikatın saray içerisine girmeye ve kendilerine diğer tarikatlar içerisinde yer bularak gizlenmeye çalışmışlardır. Hasan Kabâdüz'dan sonra kutb olarak kabul edilen İdris-i Muhtefî bu gizliliği en iyi başaranlardan birisidir. İdris-i Muhtefî döneminde tarikat İstanbul'da özellikle fütuvvet ehli esnaf arasında yayılmıştır. İdris-i Muhtefî'nin kendisini son derece dikkatli bir şekilde gizlemekle beraber çok sayıda talebe yetiştirdiği de bilinmektedir. Bunlar arasında Şeyhülislam Ebu'l-Meyâmin Mustafa Efendi, Şeyh Muhammed Muhyî, Veziriâzam Halil Paşa, Şeyh Tıflî gibi önemli şahsiyetlerin varlığı bilinmektedir. Onun yetiştirdiği talebelerinden birisi de La'lizade Abdülbâkî Efendi'nin babasının dayısı Sarı Abdullah Efendi'dir⁸.

İdris-i Muhtefî'den sonra kutbiyyet makamına önce Hacı Bayram Kabâyî, daha sonra da Sütçü Beşir Ağa geçmiştir. Sarayda bostancı ocağında görev yapan ve bu görevden emekli olan Beşir Ağa da gizliliğe oldukça dikkat etmiş, müridlerine, şer'i şerife riayet etmeleri hususunda mektuplar yazmıştır⁹. Ancak Sütçü Beşir Ağa da zındık ve mülhid olduğu gerekçesiyle Şey-

Resim 3: Lâ'lizâde Abdülbâkî Efendi'nin mezarı

Resim 4: Lâ'lizâde Abdülbâkî Efendi'nin mezartaşı

(Foto: Haşim Şahin)

⁷ Nev'îzâde Atâî, s. 70; Lâ'lizâde Abdülbâkî, *Sergüzeşt*, s. 37-40; Abdülbâkî Gölşınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1934, s.72 s. 72; Nibat Azamat, "Hamza Bâlî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, İstanbul 1997, s. 503.

⁸ Sarı Abdullah Efendi devlet hizmetinde görev almış, önce tezkireci, daha sonra da Reisülkütâb olmuş, Sultan IV. Murad'ın Bağdat'ın fethiyle sonuçlanan seferine katılmıştır. Bu arada şîfî çevrelerle ilişki kurmaktan geri kalmamış, yakın dostu ve hamisi Sadrazam Halil Paşa vasıtasıyla Aziz Mahmud Hüdayî'ye, babalığı Hacı Hüseyin Ağa vasıtasıyla da Melâmîliğe intisab etmiştir. Kendisi bir Melâmî kutbu olmadığı balde etrafında çok sayıda şâir ve devlet adamını toplamayı başarmış, Edirne Mevlevihanesi Şeybi Neşati Ahmed Dede, Galata Mevlevihanesi Postnişini Şâir İbrahim Cevri, Hüseyin Dede ve Lâ'lizâde Abdülbâkî Efendi'nin babası Lâ'lî Mehmed Efendi gibi tanınmış kişileri yetiştirmiştir. Mevlana'nın Mesnevi'sini şerh ettiği için tarih kaynaklarında kendisinden Şârih-i Mesnevî olarak söz edilmektedir.

⁹ "Her kim bilâf-ı şer'-i şerîf bareket ider ise benden değildir" (Mektubun tamamı için bk. Lâ'lizâde Abdülbâkî, *Sergüzeşt*, s. 51-53)

Resim 5: Abdülbâki Efendi'nin mezarının başka bir açıdan görünüşü (Foto: Haşim Şahin)

hülislam Sun'izâde Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin alelacele verdiği fetva uyarınca doksan yaşını aşmış olduğu halde Fenerbahçe koyunda boğularak idam edildikten sonra cesedi denize atılmıştır. Sütçü Beşir Ağa, R. Kılıç'ın ifadesiyle, Melâmîlerin Osmanlı yönetimi tarafından idam edilen son şehidleri olmuştur¹⁰.

Beşir Ağa'nın bu şekilde ölümü Melâmîlerin gizliliğe daha da fazla önem vermesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki onun ölümüyle kutbiyyet makamına gelen Bursalı Seyyid Haşim Efendi'nin (ö. 1677) kendisini müridlerinden bile gizlediğini Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'den öğrenmekteyiz¹¹. Bursalı Seyyid Haşim Efendi'nin kutbiyyet makamında bulunduğu dönem aynı zamanda tebliğimizin konusunu oluşturan Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'nin yaşadığı dönemdir.

Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi 1679 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Lâ'lî Mehmed Efendi, Sarı Abdullah Efendi'nin kız kardeşinin oğludur¹². Medresede yetiştiği anlaşılan Lâ'lî Mehmed Efendi, 1697-1698 yılında kadılık vazifesiyle Mekke'ye gitmiştir. Mekke'den ayrıldıktan sonra Şam'a gitmiş; Şeyh Seyyid Mehmed Murad-ı Nakşbendî ile görüşmüş, burada

on gün kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Eylül 1701 tarihinde Anadolu Kazaskerliği görevine getirilmiş, ancak anlattıklarını bizzat Lâ'lîzâde'den dinlediğini söyleyen Müstakimzâde'nin ifadesiyle, bazı kötü niyetli kimselerin iftiraları neticesinde bir yıl sonra görevinden azledilerek taraf-ı saltanattan Kıbrıs'a Magosa Kalesine sürülmüş, 1119/1707 yılında burada vefat etmiştir¹³.

Lâ'lî Mehmed Efendi'nin Abdülbâki Efendi'den başka, Seyyid Abdullah Efendi adında bir oğlunun daha olduğu bilinmektedir¹⁴. Adı geçen Seyyid Abdullah Efendi'nin Halep kadısı iken 1726-1727 yılında öldüğüne dair verilen bilgiden yola çıkmak suretiyle iyi bir medrese eğitimi gördüğünü tahmin etmek mümkündür.

Abdülbâki Efendi'nin adı, Müstakimzâde'nin bizzat kendi ağzından duyduğunu söylediği bir rivayetine göre, Seyyid Haşim Efendi tarafından konulmuştur. Müstakimzâde'nin bu rivayetine inanmak gerekirse, ilk iki çocuğu kız olan Lâ'lî Mehmed Efendi, hanımı üçüncü kez hamile kaldığında doğruca Seyyid Haşim Efendi'nin yanına giderek, erkek çocuğu arzusunda olduğunu bu noktada kendisi için duada bulunmasını istemiş, bir süre murakabeye dalan Seyyid Haşim Efendi, daha sonra Lâ'lî Mehmed Efendi'ye dönerek müjdeyi vermiş, ve doğacak olan erkek çocuğa Abdülbâki adını verilmesini istemiştir¹⁵.

Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'nin Melâmîlik ile münasebeti babasının gayretleri sayesinde çocukluğunun ilk devrelerine kadar uzanmaktadır. Babası henüz dokuz aylık bir bebek iken onu Seyyid Haşim Efendi'ye götürmüştür. Müstakimzâde, Lâ'lî Mehmed Efendi'nin, oğlu Abdülbâki Efendi'yi toplantılara götürdüğünü, kucığına veya dizlerine alıp ona hoş bir nazar ile baktığını yine Abdülbâki Efendi'nin ağzından anlatmaktadır¹⁶. Lâ'lî Mehmed Efendi, oğlunun hem dinî hem de zahirî ilimlerle

¹⁰ Rüya Kılıç, "Bir Tarikatın Gizli Direnişi: Bayramî Melâmîleri veya Hamzavîler" *Tasavvuf*, Sayı: 10 (Ocak-Haziran 2003), s. 253.

¹¹ *Sergüzeşt*, s. 56.

¹² Müstakimzâde, vr. 72a, Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Taribi*, İstanbul 1996, s. 185; Nihat Azamat, "Lâ'lîzâde Abdülbâki", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, İstanbul 2003, s. 90.

¹³ Müstakimzâde, vr. 72b.

¹⁴ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s. 521, n. 2874.

¹⁵ Müstakimzâde, vr. 73a.

¹⁶ *Aynı yerde*.

Resim 6: Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi
(Foto: Haşim Şahin)

küçük yaştan itibaren iç içe olmasını sağlamış, onu Melâmî sohbetlerine götürmenin yanı sıra, oğluna Mesnevi'yi, İbnü'l-Fârız divanını, Davud-ı Kayserî'nin Füsûsü'l-Hikem şerhini okutmuştur. Babasının kendisine karşı bu derece ilgili davranması, ileride Lâ'lîzâde'nin onun için "âlim-i rabbânî, âmil-i hakkânî ve mürşidim" demek suretiyle anmasına neden olacaktı¹⁷.

Böylelikle küçük yaşında kendini tasavvufî hayatın ortasında bulan Abdülbâkî Efendi aynı zamanda medresede de eğitim görmüştür. 30 Nisan 1696'da başladığı medrese eğitimi sırasında diğer ilimlerin yanı sıra riyâziye ve felsefe eğitimi de almıştır. Bir süre Hubyar Mahallesi'ndeki Katib Mustafa Efendi Medresesinde müderrislik yapmış, bu görevinden azledildikten sonra, babasının ölümüne yakın Kudüs Monlası olarak tayin edinmiştir¹⁸.

Bu arada sûfî çevrelerle ilişkisini de sürdürmüş ve daha önce babası Mekke kadısı iken tanıştıkları Nakşbendî/Müceddidî Şeyhi Murad Buhari'ye¹⁹, şeyhin İstanbul'a geldiği 1708 yılında intisab ederek Melâmîliğin yanı sıra Nakşbendîliği de benim-

semiştir. Onun Nakşbendîliği benimsemesinde Melâmîlerin devlet takibinde olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ancak kendisi bunun sebebinin Bayramî Melâmîliği ile Hâcegân tarikinin birbirine benzerliği olarak açıklamaktadır²⁰.

Abdülbâkî Efendi kısa süre içerisinde devlet içerisinde dostlar edinmeyi başarmıştır. Bu arada Kutbiyyet makamına Şeyhülislam Paşmakçızâde Seyyid Ali Paşa geçmiş ve Melâmîleri tamamen kendi kabuğuna çekmiştir. Bu durum onların idare ile yakınlaşmalarını ve bir huzur ortamının doğmasını sağlamıştır. Bu huzur ortamından Lâ'lîzâde Abdülbâkî Efendi de etkilenmiş olmalı ki onu Kudüs Monlalığı görevine başladıktan kısa bir süre sonra, 1711 yılında ileride kutup olacak olan Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın hocalığını yaparken görüyoruz²¹.

Sadrazam Damad Ali Paşa ile yakın ilişkisi olan Abdülbâkî Efendi, 1711 yılında Tevkiî Câfer Çelebi Medresesinde müderrislik yapmış, bir süre sonra buradan ayrılarak Hoca Hayreddin Medresesinde görev yapmaya başlamıştır. 1714 yılında

17 N. Azamat, "Lâ'lîzâde Abdülbâkî", s. 90.

18 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s. 298, M.N. Haskan, s. 185.

19 Nakşbendîyye tarikatının Müceddidîyye kolunun Anadolu ve İstanbul'daki ilk temsilcisi olan Şeyh Murad 1645 yılında Keşmir'de doğmuştur. İyi bir eğitim aldıktan sonra, Hindistan, Bağdat, Mekke, Mısır ve Şam'da dönemin tanınmış şeyhlerinden ders ve icazet almış daha sonra Şam'da Muradî Medresesi'ni kurmuştur. 1681 yılında Eyüp'e gelerek burada 5 yıl kaldıktan sonra tekrar Şam'a dönmüş, ancak burada kendisine yapılan bir saygısızlıktan dolayı 1708 yılında yeniden İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da mürid sayısı artmaya başlayınca Sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından Bursa'ya sürgün edildiyse de affedilerek İstanbul'a dönmüş ve Otakçılar'da kendi adıyla anılan tekke de 23 Ocak 1720 tarihinde vefat edinceye kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir. (Zeki Tekin, "Şeyh Murad Tekkesi ve Vakıfları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2, Van 2001, s. 427-430)

Melâmîlerle yakınlığı aşikar olarak bilinen Şeyh Murad Efendi Nakşbendîler ile Melâmîler arasında bir yakınlık oluşturmaya başarmış, devletin takibatından kurtulmak isteyen Melâmîlerin pek çoğu ona tâbi olmuşlardır. Hatta A. Gölpinarlı, Onun Bursa'ya sürülmesinin nedeni olarak Şeyh Murad ile Paşmakçızâde Seyyid Ali Paşa arasındaki yakınlığı gösterir. Şeyhin ölümünden sonra da tekkesini oldukça faal olduğu tekkeye yapılan vakıfların çokluğundan anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Evkaf Tasnifi'nde bu tekke ile ilgili çoğu vakıf tenvicileri olan pek çok belge bulun-

Resim 7: Abdülbâki Efendi'nin mezarının içinde bir mezar

Sadrazam Damad Ali Paşa maiyetinde Mora Seferine katılmış, sefer dönüşü müderrislik görevine bu kez Şeyhülislam Zekerîyya Efendi Medresesinde devam etmiştir. 1716 yılında yapılan Avusturya seferi Melâmîler açısından olduğu kadar Abdülbâki Efendi açısından da hüsrarla neticelenmiştir. Zira, Avusturya ile yapılan Petro Varadin Savaşı esnasında aynı zamanda dönemin kutbu olan Sadrazam Ali Paşa'nın başından vurulmak suretiyle şehid olmasının ardından, yenilginin sorumlusu olarak kabul edilen Sadrazamın hocası olması hasebiyle Abdülbâki Efendi de kâhinlik suçlamasıyla tutuklanıp Belgrad Kalesi'ne hapsedilmiştir²². Bu arada Ali Paşa'nın daha önceden 1716 Eylül'ünde Kudüs kadısı olmasına dair çıkardığı tâyin fermanı geçersiz sayılmak suretiyle bu görevinden azledilmiş ve aynı yıl Limni adasına sürgüne gönderilmiştir²³. Ancak şeyhi Murad Buhârî'nin Sultan III. Ahmed nezdinde yaptığı girişimler neticesinde affedilerek on sekiz ay Limni'de sürgün hayatı yaşadıktan sonra İstanbul'a geri dönmesine izin verilmiştir. Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi İstanbul'a döndükten sonra Valide Sultan Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir.

Melâmî-meşrep bir Nakşilik anlayışını benimseyen ve Eyüp Otakçılar'da bugün kendi adıyla anılan tekkesinde (**Resim 1**) faaliyet gösteren Şeyh Murad Buhârî-i Nakşibendî'ye intisab etmiş olan Abdülbâki Efendi 1720 yılında şeyhinin ölümünden sonra onun sahip olduğu misyonu en iyi şekilde sürdürmeye başlamış, Melâmîlik ile başlayan hayatını her geçen gün biraz daha Nakşibendîliğe kaydırmaya başlamıştır. 1725 yılında Valide Sultan Medresesi müderrisliği görevini sürdürürken Kudüs Kadılığına gönderilmiştir. Ancak bilinmeyen bir nedenle bu görevine başlayamadan azledilmiştir.

Ancak O, ülkede barış ve huzur ortamının hüküm sürdüğü Lale devrinde hem Sultan III. Ahmed ile hem de devletin diğer ileri gelenleri ile arasında yakın bir bağ kurmayı başarmıştır. Bu dönemde Abdülbâki Efendi ile aynı tasavvufi görüşü paylaşan pek çok tanınmış isim vardır. Bunlar arasında Reisülküttâb Mustafa Efendi, Ahmed Arîf Paşa, Defterdar Sarı Mehmed Paşa gibi devlet adamları ile Mehmed Rasîd, Mustafa Samî, Osmanzâde Tâib, Habêşizâde Rahîmî ve Nedim gibi tarihçi ve şairler sayılabilir²⁴. Lâle Devrinin neşeli siması Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa bu dönemde onların hamisidir.

Merkezi yönetim ile arasını iyi tutan Abdülbâki Efendi, 1730 yılında Mısır Mollası olarak görevlendirilmiş, aynı senenin sonunda İstanbul'a geri çağırılarak kendisine Mekke-i Mükerreme pâyesi tevcih edilmiştir²⁵. Lâle devrini sona erdiren Patrona Halil Ayaklanmasında iktidara yakın olan hemen herkes bir şekilde cezalandırılmaya başlayınca, Abdülbâki Efendi de kendisini güvence altına almak amacıyla bir süre gizlenmek sorunda kalmıştır. Ayaklanmanın olumsuz etkileri bertaraf edildikten sonra tekrar idareye yakınlaşmış ve Sultan I. Mahmud tarafından 1737 yılında İstanbul kadısı olarak görevlendirilmiş, daha sonra Anadolu kazaskerliği

maktadır. Bu belgelerden tekkenin faaliyetleri, şeyh değişiklikleri ve gündelik yaşam hakkında da bilgi edinilebilir. Bunlardan bazıları için bk. BOA.CE 49, 1807, 1987, 3623, 4798, 4937, 5055, 8786, 10247, 11159, 15508, 16244, 16590, 20661, 22312, 25438, 27144, 29944, 31783.

20 N. Azamat, "Lâ'lîzâde Abdülbâki", s. 90-91.

21 Ekrem Işın, "Abdülbâki (La'lîzade)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1, İstanbul 1993, s. 28.

22 N. Azamat, "Lâ'lîzâde Abdülbâki", s. 90.

23 A. Gölpınarlı, s. 153; R. Muslu, s. 521; E. Işın, s. "Abdülbâki (La'lîzade)", s. 28.

24 E. Işın, "Abdülbâki (La'lîzade)", s. 28.

25 R. Muslu, s. 521.

pâyesi verilmişse de²⁶, bu defa kendisi 1740 yılında görevinden istifa ederek, Eyüp'te yaptırdığı Kalenderhâne tekkesine (**Resim 2**) yerleşmiş, bir daha devlet işlerine karışmayarak hayatının sonuna kadar burada eserlerini kaleme almıştır.

Kaynaklarda Abdülbâki Efendi'nin 1746 yılında burada vefat ettiği ve ölmeden önce vefat tarihini söylediği bir mısra ile belirttiği rivayet edilir²⁷. Mezarı bugün Kalenderhâne Tekkesi ya da Özbekler Tekkesi adıyla bilinen ve Sokollu Mehmed Paşa çeşmesinin karşısında müftülük binasının bulunduğu tekkenin yola bakan kısmında yer almaktadır²⁸. (**Resim 6**) Üstü açık bir şekilde bulunan mezarın demir parmaklıklarla çevrili kısmının içinde kendisinden başka iki mezar taşı daha bulunmaktadır.

Oldukça hareketli bir yaşam geçiren ve daha bebekliğinden itibaren babası vasıtasıyla kendisini Osmanlı Tasavvuf yaşantısının içinde bulan Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi talebesi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre ölümüne kadar babasıyla birlikte dönemin kutbu Bursalı Seyyid Haşim Efendi'ye mensuptur. Haşim Efendi'den sonra sırasıyla önce Şeyhülislam Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi'ye ardından da Sadrazam Şehid Ali Paşa'ya intisab etmiştir. Ancak Şehid Ali Paşa'dan sonra kimin kutup olduğunu bilmediğini bizzat itiraf etmektedir. Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'nin dönemin kutbunun kim olduğunu bilmemesinde yukarıda da belirtildiği üzere, Melâmî kutuplarının kendilerini gizleme politikalarının da bir sonucu olarak, gittikçe Melâmîlikten uzaklaşmaya ve intisab ettiği Şeyh Murad-ı Nakşibendi vasıtasıyla Nakşibendîliğe yakınlaşmaya başlamış olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Zira Eyüp'te kurduğu tekke Nakşibendî tekkesi olarak faaliyetini sürdürmüştür. Ancak burada şu hususu da ifade etmek gerekir ki, Abdülbâki Efendi'nin Şe-

Resim 8: Abdülbâki Efendi'nin mezarının yanında bir diğer mezar

hid Ali Paşa'dan sonraki Melâmî kutuplarını bilmediği yine bu ifadesinden anlaşılmaktaysa da, bu ifadedden hâla kendisini kabul edecek kutup beklediği dolayısıyla Melâmîyyenin içinde gördüğü ya da görmeye çalıştığı da açıkça görülmektedir.

Abdülbâki Efendi'nin tekkesinde yetiştirdiği müridleri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Onun şeyhliği süresince Eyüp'teki tekkede pek çok mürid yetiştirdiği tahmin edilebilir. Kesin olarak bildiğimiz ise, kendisi hakkında en orijinal bilgileri veren Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi²⁹'nin kendisini daima Lâ'lîzâde'ye yakın görmek istediği ve ondan hürmetle bahsettiğidir. Ancak, Müstakimzâde'nin onun müridi olduğunu söyleyebilmek için daha kuvvetli delillere ihtiyaç vardır.

Yetim mahlasıyla şiirler de yazan Abdülbâki Efendi'nin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bunların en bilinenleri sırasıyla *Sergüzeşt*, *Mebde ve Mead*, *Zeyl-i Meslekü'l-Uşşak*, *Hediyetü'l-Müştak*, *Risalet'l-Muradiyye fi Tarikati'n-Nakşibendîyye*, *Tercüme-i Risale-i Ünsiyye*, *Tercüme-i Silsiletü'l-Arifin* sayılabilir. Ayrıca İnsan-ı Kâmil, Kimya-yı Saadet başta olmak üzere çok sayıda tercümeleri de vardır.

²⁶ Mehmed Süreyya, s. 298.

²⁷ Müstakimzâde, vr. 73a.

²⁸ M.N. Haskan, s. 61; A. Nezib Galitekin-İlhami Yurdakul, "İstanbul Türbeleri", *İstanbul Araştırmaları*, sayı: 2 (Yaz 1997), s. 103.

²⁹ Ömrünün bemen bemen tamamını eser yazmakla geçiren Müstakimzâde, Nakşibendi şeyhi olmasının yanı sıra çok ünlü bir battat olarak da bilinir. 1787 yılında İstanbul'da vefat eden Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin mezarı Zeyrek civarındaki Soğuksuyu Medresesi yakınında, Mehmed Emin Tokâdî'nin kabrinin yanındadır. Adil Özseven, "İstanbul'da Ziyaret Yerleri II", *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı: 99 (Ekim 1957), s. 1584; E. Işın, "Abdülbâki (La'lîzâde)", s. 28; R. Muslu, s. 523.